

dr. Marko Pavliha

Od države k prav(n)i domovini

Neznosna izmuzljivost (ne)pravne države

V ustavi je zagotovljeno življenje v pravni in socialni državi, toda zdi se, da ima vse več ljudi pomisleke glede obeh pridevnikov. Največkrat za vse tegobe krivimo “državo”, pri čemer pozabljamo, da smo – poleg teritorija in organizirane oblasti – del nje tudi mi.

Če že preskočim impresivno množico učenjakov od Platona dalje, ki so skorajda dve tisočletji in pol modrovali o tej kočljivi temi, nočem zaobiti našega Leonida Pitamica, ki je o državi pisal že v prvi tretjini prejšnjega stoletja. Ob ponatisu njegove legendarne *Države* ga je Marijan Pavčnik pohvalil kot klasika slovenske pravne znanosti in “sinonim za markantnega in mednarodno uveljavljenega pravnega znanstvenika, za matičarja in prvega dekana Pravne fakultete v Ljubljani, za izvrstnega in široko razgledanega pedagoga, za nadstrankarsko opredeljenega politika in diplomata, za osebno skromnega, vernega in tolerantnega človeka, za žlahtnega in dostojanstvenega gospoda”. Zaslužen slavospev, ki je povojno komunistično oblast tako močno dregnil v nos, da ga Prezidij Ljudske skupščine Republike Slovenije iz političnih razlogov ni potrdil za rednega člana Akademije znanosti in umetnosti. Na pekočo krivico so prilepili obliž šele petdeset let pozneje!

Po Pitamčevo je država pravna organizacija ljudi na določenem ozemlju (in morju!), ki je neposredno podrejena meddržavnemu pravu in kateri so podvržene vse pravne organizacije na tem območju, razen tistih, ki so same neposredno odvisne od mednarodnega prava. V ospredju torej ni nacionalna suverenost, temveč vrhovnost mednarodnega prava oziroma njegova prevlada nad notranjo postavo, ki je še danes in vse bolj zapisana v modernih ustavah. Čim bolj je država urejena in čim bolj vsebina pravnih pravil soglaša z razpoloženjem prebivalstva, tem manj je treba ljudi

siliti k zakonitemu ravnanju. Ne glede na njeno suverenost je še vedno živa starogrška ideja, da je namen države (politike) srečno, ekonomsko zadovoljivo in npravstveno popolno življenje državljanov.

Pitamic prikaže nastajanje pojma individualne svobode iz krščanskih principov in ustavnega ustoličenja oziroma slovesne proglasitve “starih, že pred ustavo obstoječih, iz naravnega ali božjega zakona izvirajočih pravic” človeka. Že v 18. stoletju je zavladata ideja, da so določene pravice “religioznega ali naravnega, v bistvu človeka utemeljenega značaja, ki so pred pozitivnim pravom, katero se šele ustvarja radi boljše zaščite teh pravic”, in tudi če bi jih postavljeno pravo hotelo odpraviti, jih ne bi moglo, kajti “obstajale bi naprej zoper vsako pozitivno pravno organizacijo in zoper ustavo”.

Pravna država je moderna, demokratična skupnost, kjer vlada pravo, oprto na tri stebre oblasti: zakonodajno, izvršilno in sodno. Delovanje državnih organov je pravno vezano, zavarovane so temeljne človekove pravice in svoboščine. Kot lahko preberemo v *Pravni državi* iz Pavčnikovega bogatega uredniškega in ustvarjalnega opusa, je vanje dovoljeno posegati le izjemoma, kadar je to izrecno pravno dovoljeno, pa še tedaj spoštljivo do načela sorazmernosti z namenom vzpostavitve ustreznega ravnovesja med nasprotujočimi si pravicami in pravnimi interesi. Pravna država je odišavljena z ideologijami in odseva kulturo posamezne družbe, vendar se dandanes ne bi smel pripetiti Bevkov prefekt, ki je zabrusil kaplanu Martinu Čedermacu, da se sicer zaveda krutosti režima, vendar se koristi države ne smejo ozirati na čustva posameznikov ali majhnih skupin, ker ima ona “pred očmi cilje, katerim se mora ukloniti vse drugo”.

Temeljev demokratične države ne najedajo zgolj eklatantne kršitve pravnih norm, temveč toliko bolj zlorabe prava in pravic, čeprav je že pred približno osemnajstimi stoletji znameniti rimski pravnik Gaj izpričal pravilo, da svojih pravic ne smemo zlorabljati – *male enim nostro iure uti non debemus*. Tudi današnje ustavno pravo zapoveduje, da so človekove pravice in temeljne svoboščine omejene s pravicami drugih in v primerih, ki jih določa ustava. Žal so pravice vsak dan zlorabljene, pogost je obid zakona, določena družbena razmerja se pretirano pravno urejajo, premnogi se slepo ravnajo po črki zakona. Najhujše zlorabe so prepovedane oziroma kaznive, kot denimo zlorabe pravic iz socialnega zavarovanja, izvršbe, monopolnega položaja, notranje informacije, trga finančnih instrumentov, položaja ali zaupanja pri gospodarskih dejavnostih in uradnega položaja ali uradnih pravic. Na žalost večina premetenih zlorab ostaja v sferi neugotovljivega in nedotakljivega.

Zloraba se tesno prepleta z moralo in etiko, kar je razvidno iz maksime antičnega rimskega prava *in fraudem legis agere* – ravnati v prevaro zakona. Janez Kranjc pojasni, da pride do izigravanja oziroma obida zakona, “ko stranka izrabi (tj. zlorabi) njegovo pomanjkljivo dikcijo za to, da doseže cilj, ki je v nasprotju z zakonom”. Omenja klasičnega pravnika Pavla, ki je razložil razliko med kršitvijo in obidom zakona, češ da “stranka v prvem primeru stori tisto, kar zakon prepoveduje, v drugem primeru pa ob spoštovanju zakonskega besedila obide njegov smisel”. Tako kot v rimskem pravu bi morali tudi danes izenačevati kršitev z izigravanjem, zlorabo zakona.

V moderni pravni državi imajo daleč pretiran pomen politične stranke, ki se običajno delijo na desnico in levo, na konservativne, liberalne, socialne in nacionalistične, na koalicijo in opozicijo. Sodobna slovenska politika je vzklila iz enopartijskega sistema, ki je shiral zaradi sovjetskih in originalnih hib, ponašal pa se je vsaj z eno prednostjo – s profesionalno politično elito, ki je mnogim parala živce in pečatila življenjske usode, a je vsaj približno vedela, kako, kje, zakaj, kam in kdaj. Nato so nas v samostojnost in mnoštvo partij poleg peščice politikov popeljali pesniki in pisatelji, umetniki in nadebudni razumniki, dobesedno prek Nove revije v prvi osnutek ustave in osveženo družbeno klimo. Brez slovenske kulture nikoli ne bi bilo neodvisne države, kar očitno ni bil dovolj prepričljiv zgodovinski argument za ohranitev kulturnega ministrstva, ne, treba ga je bilo ignorantsko ukiniti! Med protestiranjem zoper vojaško sojenje četverici in kratkotrajno vojno se je zdelo, da smo končno složni, a se je iluzija kaj hitro onegavila s slovensko prislovično prepirljivostjo in zavistjo, morilko vseh vrlin in najhujšim naglavnim grehom, ki nas še naprej deli na vaše in naše, leve in desne, rdeče, bele in črne, domobrance in partizane, verujoče in ateiste in tako nazaj, neverjetno nazadnjaško, do neskončnih razlikovalnih mutacij.

Nekdaj sem mislil, da bi se moralo v politiko vključiti več strokovnjakov, kar sem ne nazadnje storil tudi sam, misleč, da domovina potrebuje moje znanje in pomoč. Po nekaj partijah političnega pokra se mi zdi, da nam primanjkuje kariernih politikov, ki ne bodo vseskozi nihali med “civilnimi” službami in oblastniškimi funkcijami, temveč se bodo odločili za ene ali druge in jih potem opravljali s stoddotno skrbnostjo. Priznam – in naj mi bo zategadelj pol oproščeno –, da se nikoli nisem povsem počutil poklicnega politika, nasprotno, predstavljal sem se kot profesor na začasnem delu v politiki, po izstopu pa so me še nekaj časa zbadali kot politika na začasnem delu na fakulteti. Profesionalne politike bi zaenkrat komajda lahko prešteli na prste ene roke, pa še ti niso idealni,

saj jih mučijo osebne težave, denimo patološki ali grandiozni narcizem, preganjavica, grabežljivost, nezmožnost oblikovanja lastne zdrave družine in asocialnost, ali pa pomanjkljivo znanje in to, da imajo premalo vodstvenih izkušenj oziroma jih sploh nimajo. Soglašam, da je recimo za ministra pomembnejše obvladovanje politične veččine, zabeljene z vrli-nami, kot strokovno poznavanje resorja, ker se lahko za pomoč obrne na strokovnjake, bodisi notranje, to je zaposlene, ali zunanje. Problem sled-njih je v tem, da so večinoma že okuženi s politiko, zato jih vsakokratna oblast izključuje glede na njihovo domnevno politično pripadnost. Če bi se s politiko ukvarjali le politiki, bi se morda tudi stroka lahko zopet odela v modro togo znanstvene korektnosti in skupaj s preostalo civilno družbo učinkovito nadzorovala vse tri veje oblasti in jim pomagala.

Potrebujemo manj političnih strank in več njihovega medsebojnega sodelovanja v korist ljudstva, torej več kakovosti na rovaš količinskega egoizma. Zakaj nas mora še dandanes jeziti ugotovitev Juša Kozaka, da “stranke nikoli niso zajele najglobljih življenjskih potreb naroda, niso razumele njegovih etičnih vrednot”? Že pred francosko revolucijo je bila v ameriško deklaracijo neodvisnosti leta 1776 vgravirana enakost vseh ljudi, ki jih je stvarnik obdaril z neodtujljivimi pravicami, kot so življenje, svoboda in sreča. Za varstvo teh pravic skrbijo vlade, ki jih v primeru nekonstruktivnosti ljudstvo lahko zamenja ali ukine. Naj v krepkem ti-sku izpišem zadnja dva glagola? Od Goričkega do Pirana namreč vlada naveličano prepričanje, da še nobena vlada ni obvladala ljudskega vlada-nja. Duhovni požar podžigajo mediji, ker so afere, kri, solze in semenska tekočina za marsikatero občilo silno priljubljeno rumeno gnojilo. Je v poročilih sploh še kaj bodrilnega? So krivi le oni, vi ali mi vsi?

V svoji najnovejši (r)evolucijski knjigi o božji kazni je Boštjan M. Zupančič še poglobil drzno hipotezo, da je zaradi negativnega vpliva pe-esticidov in posledično hormonskih motenj zlasti v zadnjih tridesetih letih moški zarodek že v maternici kemično skopljen, kar prepreči maskuliziranje možganov. Zato ne pride do sekundarne identifikacije z očetom, ki je za edipalni proces bistvena. Vrednote se lahko ponotranjijo le prek očeta, in če se to ne zgodi, postane mati zapovedovalka Zakona, kar razvodeni vrednote, ki so žlahtno vezivo družbe. Prededipalni moški pozna zlasti poželenje in slo po vsem, zato ni sposoben odlaganja užitkov. Ne čuti hrepenenja, ki je ključno za ustvarjanje velikih idej in izvornih zamisli. Ustreza Hobbesovi predstavi človeka volka, ki hlasta po lasti, slasti in oblasti. Ker ni v stiku s svojim Sebstvom in je blokiran v hrepenenjskem potencialu, deluje apatično in brezidejno. Zupančič opaža, da se današnja družba zaradi razčlenjevanja drobi v pesek. Brez etike in morale zavlada anomija, poruši se družba,

zato je kriza posledica sesutja vrednot. Pravna država niso zgolj norme, zapisane v slovenskem, evropskem in mednarodnem uradnem listu, temveč predvsem ponotranjenost moralnih, etičnih norm, česar prededipalci niso zmožni. Zato je vse več patoloških narcisov, sociopatov, psihopatov in drugih sprevržencev, ki stremijo kvišku v samo stratosfero, divjajo po hierarhičnih lestvicah in se večinoma uspešno zavihtijo na vodstvene funkcije. Norci vladajo, normalni pa norijo. Koncept človekovih pravic je postal potuha najhujšim zlorabam. Psihopati manipulirajo, se pretvarjajo in igrajo različne vloge. Dominira nam puerilna hobotnica pohlepnihi mladcev in mladenk, katere lovke potrebujejo druga drugo zaradi krhke identitete in učinkovitejše grabežljivosti. Hedonizem je ušel iz Pandorine skrinjice.

Če vse to drži, se moramo globoko zamisliti, ali je sploh možno *resetirati* in nadgraditi ta družbeni *software*, ki ga razjedajo socialno degenerirani in psihopatološki virusi? Peter Singer verjame, da se ljudje skozi zgodovino intelektualno izboljšujemo, zato lahko domnevamo, da nam "boljše miselne sposobnosti omogočajo zmanjšati vpliv tistih elementov v naši naravi, ki povzročajo nasilnost". Torej upanje še ni umrlo?

Priporočam potovanje z imaginarnim časovnim strojem v davno antiko k Marku Tuliju Ciceronu, ki je vklesan v zgodovinski kamen človeštva kot prodoren filozof, državnik, politik, retorik, pravnik in najvplivnejši avtor rimske ustave. Približno sredi prvega stoletja pred Kristusom, leto dni pred svojim bridkim koncem zaradi maščevalnosti generala Marka Antonija, je napisal zadnjo razpravo *De officiis* kot vzgojno pismo sinu o dolžnostih in zelenem redu, ki bi ga bilo treba vzpostaviti v sodobni rimski družbi. Ciceronova razprava o praktični etiki je v poznem srednjem veku zaslovela kot moralna avtoriteta in je celo druga natisnjena knjiga po Gutenbergovi *Bibliji*, sam Voltaire pa je menda nekoč pristavil, da ne bo nihče nikdar napisal ničesar modrejšega.

Ciceron poudarja absolutno dolžnost, ki pomeni "to, kar je prav". Ključno je doseganje častnosti, ki po vzoru štirih Platonovih kardinalnih vrlin izvira iz modrosti, pravičnosti, srčnosti in zmernosti. Gre za preudarnost, odkrivanje resnice, veličino duhá, pogum, skromnost, samoobvladanost in vzdržnost. Častno je najvišje dobro, in kar je dobro, je tudi koristno, zato je vse častno tudi koristno, kar pa ni častno, tudi koristno ne more biti. Nikoli ne smemo ravnati pohlepno, krivično, poželjivo ali nezumno, četudi bi mogli skriti svoje dejanje pred vsemi bogovi in ljudmi. Tudi kadar sta v konfliktu etika in pravo, se je treba prikloniti prvi, ker izhaja iz naravnega zakona. Ali kot Ciceron napiše svojemu sinu: "Čemu ti pripovedujem vse to? Ker ti hočem dopovedati, da naši predniki niso odobravalni zvitorepcev."

Kolikor bolje kdo sprevidi najglobljo resnico pri vsaki stvari in kolikor ostreje, hitreje uzre in pojasni razlog zanjo, za toliko preudarnejšega in modrejšega velja. Pravičnost nam narekuje, da smo zanesljivi, stanovitni in resnicoljubni, da ne škodujemo drug drugemu in da uporabljamo skupno lastnino za skupne namene, zasebno pa za svoje lastne. Sijajno in večno aktualno se je nad novopečenimi tajkuni že v antični eri pridušal Aristotel, češ da je razlika med značajskimi potezami tistih, ki so obogateli pred kratkim, in tistih, ki so že dolgo bogati, v tem, da se pri novopečenih bogataših vse slabe lastnosti kažejo v izrazitejši in še hujši obliki.

Ciceronovo razglabljanje o dolžnostih pomenljivo sloni na Platonovi modrosti, da “nismo rojeni zgolj zase, ampak si del našega bitja lasti domovina in del prijatelji”. Stoiki so menili, da se “vse na Zemlji poraja v korist ljudem, pa tudi ljudje sami se rojevajo zaradi soljudi, da bi si mogli med seboj pomagati”. Domovina združuje v sebi vse naše ljubezni. Ljudje s “prirojeno opravilno sposobnostjo” naj se otresejo slehernega oklevanja in se prebijejo v državne službe ter sodelujejo v politiki. Dobrodelno in velikodušno smo dolžni slediti naravi ter prispevati k obči koristi z izmenjavo uslug, z dajanjem in prejemanjem, ter s svojimi veččinami, marljivostjo in sredstvi krepiti medsebojne vezi. Vesoljni človeški rod je povezan z razumom in darom govora, ki s pomočjo poučevanja, učenja, sporočanja, razpravljanja in presojanja zbližujeta ljudi in jih družita z naravno povezanostjo. Človek, ki uboga naravo, ne more škodovati sočloveku. Naj bosta cilj posameznika in občestva eno in isto, “kajti če si bo korist vsakdo prillaščal zase, se bo človeška tovarišija povsem razkrojila”. Ne storimo ničesar, za kar nismo prepričani, da je prav ali narobe, kajti kar je prav, žari samo po sebi, medtem ko dvom pomeni, da razmišljamo o nečem slabem. Bodimo uravnoteženi in pretehtajmo, kakšna svojstva ima vsak od nas, da bomo krojili pravo mero tem lastnostim, ne pa preizkušali, kako bi nam pristajale tuje. Delujmo pomirljivo, blago, vljudno in se tudi v idealnih okoliščinah izogibajmo prevzetnosti, oholosti in arogantnosti. Obnašajmo se tem skromneje, kolikor višji položaj imamo. Do krivic marsikdaj pride zaradi spletk in “pretanjene, a zlohodne razlage prava”, na ta način pa se “veliko greši tudi v politiki”. Ciceron je zagotovo delil Aristotelovo zaverovanost v naravno pravo, recimo iz *Retorike*, da “ustaljena formula 'soditi po svoji najboljši presoji' pomeni, da se pisanih zakonov ni treba togo držati”, in še “da dobrohotnost vedno obstaja in da se nikoli ne spreminja, prav tako tudi ne splošni zakon (ta je namreč v skladu z naravo), napisani zakoni pa se pogosto spreminjajo”.

Šestnajst stoletij pozneje je platonski državniški altruizem skeptično kritiziral nesmrtni esejist Michel de Montaigne, naj pustimo v nemar “tisto

dolgovezno primerjavo med dejavnim in samotarskim življenjem in vse, kar zadeva tisto lepo reklo, ki služi za plašč častihlepju, češ da nismo rojeni za zasebno, ampak za javno življenje”, kajti srečo mora vsakdo najti v sebi, za kar se mora spoznati in razumno urediti svoje življenje v skladu s svojo naravo. Pomagaj si sam in bog ti bo pomagal. Toda ali je kaj narobe, če nam zasebno in javno vendarle uspe zajeti v simbiotično školjko? Slehernika mora zanimati, kaj se cmari v politični kuhinji, a naj tja ne sili, če se ne namerava popolnoma predati pripravljanju hrane.

“Znak značajske šibkosti ni le nezmernost v prenašanju nesreče,” uči Ciceron, “temveč tudi sreče, znamenito pa je, če ohranimo ravnovesje v vseh premenah življenja ter vselej kažemo enak obraz in čelo”. Če zaradi ugodnih razmer postanemo razbrzdani in presamozavestni, moramo v “krotilnico razuma in učenosti”, da sprevidimo krhkost človeške usode in spremenljivost sreče. Dosledno izpolnjujmo obljube, razen takrat, kadar škodujejo prejemnikom. Ljudje najbolj občudujejo tistega, ki ga ne gane denar, kajti človek, pri katerem opazijo to vrlino, je po njihovem mnenju preстал “preizkušnjo v ognju”. Nobena napaka ni grša od pohlepa, “še zlasti pri prvakah in krmarjih države”, kajti izkoriščati državo za lastni dobiček “namreč ni samo sramotno, ampak tudi zločinsko in brezbožno”. Na drugi strani se izogibajmo slehernemu sumu skoposti, ki je takisto huda moralna hiba.

Državo je treba upravljati v korist varovancev (ljudstva), ne varuhov (politikov), in le tedaj bo, kot pravi Aristotel, država (*polis*) srečna, ker bo tako najboljša in bo lepo uspevala. Platon je dva sprta potencialna upravitelja države slikovito primerjal z mornarji, ki se prepirajo, kdo naj krmari barko. V obeh primerih so posledice največkrat boleče, če že ne katastrofalne. Nekoč sem v parlamentu ob prazniku državnosti nagovoril zbrane, da je naša domovina deklarirano pomorsko usmerjena, zato si jo zamišljam kot ladjico, na kateri se na poveljniškem mostu občasno zamenjajo častniki, a vsi plujemo proti skupnemu cilju – boljšemu življenju! Zatorej opozicija ne bi smela kvariti strojev in navigacijskih naprav ter upati na ledene gore, ampak bi morala napeti vse svoje možganske sile in državotvorne moči za varno in mirno plovbo, ki jo mora zagotoviti izvoljena pozicijska ekipa. Slednja naj se ne bi otepala nasvetov in naj ne bi pometala v morje vseh, ki niso na palubi, ampak bi jih morala vključiti v delo, saj smo enotna posadka, v isti barki in za skupne potnike.

Michael J. Sandel, eden globalno najbolj priljubljenih profesorjev s Harvarda, dobrih dva tisoč let po Ciceronu razglablja o pravičnosti in kritizira vmesni etični utilitarizem ter libertarizem. Pravična družba goji politiko občega dobrega in skupne blaginje, kar pomeni, da bi morali vsi ljudje

skrbeti za splošno dobro, ne zgolj za lastne interese. Država bi morala najti način, kako vzbuditi vrline, občutek za državljanstvo, patriotizem, požrtvovalnost in služenje javnemu dobremu. Trgom določimo moralne limite, prihodke in bogastvo pravičneje porazdelimo, torej bogatejše obdavčimo zaradi pomoči revnejšim. Potrebujemo strpen, javen dialog, močno in zdravo civilno družbo.

Če se zopet preselimo v preteklost, Ciceron med drugim citira grškega stoiškega filozofa Hrizipa, ki se je posrečeno izrazil glede pretirane tekmovalnosti, ki je bila očitno značilna že za tiste čase: “Kdor teče na tekmovanju, se mora na vso moč naprezati in si prizadevati za zmago, nikakor pa sotekmovalcu ne sme podstaviti noge ali ga odsuniti z roko. Podobno je v življenju: če se vsakdo poteguje za tisto, kar potrebuje, ne ravna narobe, drugemu jemati pa ni prav.”

Ali potemtakem okoli nas razsaja olimpijada političnih, gospodarskih, akademskih in (ne)kulturnih grobijanov?

“Ne bomo ustvarjali, ne bomo delili in ne bomo našli pravice, če ni pravičnosti v nas!” bi nam verjetno na srce položil Pitamic, ki se bržda v grobu obrača zaradi paradoksa, da je kljub pretiranemu obilju prava vse manj prav.

Jaz, bratje, pa vem za domovino ...

“... in mi vsi jo slutimo,” je vzneseno vzkliknil Ivan Cankar po poldrugem vinskem bokalu in nadaljeval: “Kar so nam siloma vzeli, za kar so nas ogoljufali in opeharili, bomo dobili povrnjeno in poplačano s stoterimi obrestmi! Naša domovina je boj in prihodnost; ta domovina je vredna najžlahtnejše krvi in najboljšega življenja. Iz muke trpljenja in suženjstva nešteti milijonov bo vzrasla naša domovina: vsa ta lepa zemlja z vsem svojim neizmernim bogastvom. Tedaj bodo le še grenak in grd spomin te gosposke domovine, na suženjstvu zidane, s krvjo in solzami gnojene, sramota človeštva, zasmeh pravici ...”

Naj bo država slovenska še tako samostojna, pravna in socialna, zategadelj še ni domovina, je pa njen gredelj z ogrodjem, brez katerega ne moremo pluti po vihnih domačijskih niti po svetovnih vodah. Z domovino je kot z ljubeznijo ali srečo – nemogoče jo je definirati, a jo prepoznamo, če jo začutimo. Domovina ni zgolj geografsko območje, kjer človek stanuje, deluje in ob šilcu žganega po oblasti psuje, temveč je skupek spominov, sedanosti in hrepenenja po prihodnosti; je mati, oče, brat in sestra, družina, rojstni kraj, šola, služba, prijatelji, kužek, mačka,

brenčeči čmrlji in ščebetajoče lastovke, škrlatna zarja in zora, zasneženi gozdovi, vrhovi in poljane, modrina morjá, vonj in okus po domačem, pesem, knjiga, pripoved, gledališče, glasba, pejsaž, lepota, samota in do neskončnosti neizrekljiva krasota.

“Božja setev je pognala kal in je rodila – vzrasla so nebesa pod Triglavom,” se je radoval naš Vrhničan v podobi Kurenta. “Okno, ki jih ugleda, obstrmi pred tem čudom božjim, srce vztrepeče od same sladkosti; zakaj goré in poljane oznanjajo, da je Bog ustvaril paradiž za domovino veselemu rodu, blagoslovljenemu pred vsemi drugimi ... bogatejši so pač drugi jeziki; pravijo tudi, da so milozvočnejši in bolj pripravi za vsakdanjo rabo – ali slovenska beseda je beseda praznika, petja in vriskanja.”

Takšno domoljubno razsvetljenje v nedrjih alpskega raja ali bivanjskega razkošja Finžgarjevega svobodnega sonca nas praviloma prežame do skrajnih intimnih globin šele po nekajletnem bivanju v tujini. Ciril Zlobec spodbudno zapiše glede državnega in kulturnega sosodstva, da vse daljave niso daleč, toda zakaj se naši zdomci onkraj meja ob slehernem spominu na dolino šentflorjansko praviloma zjočejo že po nekaj kozarčkih rujnega, četudi jih pesti nerazložljivi gnev? Očitno ne velja rek “daleč od oči, daleč od srca”, kajti sam sem največ zagrenjenega domotožja začutil ravno od rojakov, ki so se preselili na drugo stran oceana.

“Misel, da si lahko v tujini navzoč, znan ali celo priznan kot posameznik ob hkratni zavesti, da o tvojem narodu vedo komaj kaj ali nič, me je zmerom bolela, zadevala v živo, v določenem smislu poniževala,” se izpove eden slovenskih pesnikov štirih (pa ne tistih malikovanih, kot JBTZ znanih) med opisovanjem svojih italijanskih srečanj, zato “sem se čutil in se še zmerom čutim zavezanega tudi temu občestvu, ki mu pripadam, čeprav ta svoj narod pogosto kritiziram, tudi zmerjam, obupujem nad njim ...” Ko mu je bilo po osamosvojitvi Slovenije v politični areni najhuje zaradi podlih podtikanj, je še vedno zmožgel izdahniti najpristnejše domoljubje: “Domovina, hvala, ker v vsem tem blatu čista si ostala.”

France Papež je v svojih zapisih pripomnil, da je v zdomstvu knjiga osnovno sredstvo za ohranjanje slovenske narodne zavesti; knjiga nas “človeško in narodnostno osvešča in ohranja, obenem pa nas vodi po deželah, v katerih bi se brez nje že davno izgubili”. Knjiga je medčloveška vez, kajti sleherni človek ima “pravico do knjige, kot ima pravico do kruha in svobode”. Kot bi slutil, kaj vse grdega se bo čez desetletja zopet počelo s slovensko knjigo in sploh s kulturo, je izpovedal trpek občutek, “da ima knjiga vsak dan težjo pot do človeka”. Zakaj se historične napake vseskozi ponavljajo, mar ne bi morala biti zgodovina po Ciceronu učiteljica življenja? Nam resnično grozi konec umetnosti, kot se utemeljeno sprašuje

Tone Peršak? Slovenija ne hujša le v glavo – tako Mojmir Mrak –, temveč tudi v srce, kar je še hujše.

Žal se domoljubje, rodoljubje ali patriotizem pre pogosto enačijo z nacionalizmom, kar je na solinah in dolenjskih gričevnatih izboklinah žalostilo tudi vrlega Toneta Pavčka. Proti koncu tuzemskega poetičnega romanja se je v času svoje duše in telesa potožil, da je imela beseda domoljubje nekoč “zven in pomen, je bila postavljena visoko, prav skupaj z besedo čast”, danes, v času, ko imamo pravo državnost, pa izgublja nekdanjo ceno. “Beseda je zastarela, ne zveni ne modno ne donosno, njen pomen je pogosto celo vzrok za posmeh.” Dom je jezik, saj se narodimo “materji v krilo in v narečje njenega jezika”, zato ni dovolj, da imamo svojo državo, Evropo, zakone in resolucije o zaščiti jezika ali nepopolne antologije domovinske proze in poezije, če hkrati pozabljamo bistveno: “da nam bo vse to v prid le, če bo vsemu temu stala ob strani naša zavest in njena posestrima ljubezen”. Tako je Anton Martin Slomšek učil, da moramo ljubiti svoj rod in spoštovati “mili jezik materin”, Jože Likovič pa, da je beseda materna vseh dobrot dobrota, kar je pravzaprav performativno, saj je beseda hkrati tudi dejanje.

V tem čudnem času malodušja in nihilizma ne bi škodilo vnovično vstajenje časopisa Domovina, ki se je pred skoraj stotimi leti ponujal s sloganom *Po vsej Sloveniji gre glas: Le 'Domovina' je za nas!* Toda parole so lahko kvečjemu zastavice na vrveh naše domovinske jadrnice, ne pa veter ali njen motor. Sredi druge polovice 19. stoletja je Fran Levstik v napovedi svojega lista zapisal, da Pavliha “bode v politiki brez obzira na desno ali na levo pravi Slovan, kakor se umeje sam ob sebi, in poleg tega oster zabavljivec na polji slovstva in okusa sploh tudi v javnem narodnem življenji”. Neizprosna kritika oportunitizma in nenačelnosti je pisatelju nakopala toliko sovražnikov, da je satirični časopis obmolnil, “ker legati neče, a resnice govoriti ne sme”. Če bo kdaj obujen iz pozabe, se priglasim za urednika (tule se sevé hahljam, a v vsaki šali je nekaj lateralne resnice ...).

“Domovina je ena, nam vsem dodeljena in eno življenje in ena smrt,” je recital Oton Župančič, čemur je težko kar koli dodati, razen bolj zavednega, domoljubnega in človeškega obnašanja. Ali smo kljub navidezno dobrim namenom sploh “sposobni za to, da bi se šli državo”, ali pa smo – kot se izkustveno priduša Evald Flisar – le pretirano prevzetna, butasta mutacija “šlamparije in jebesemeni odnosa do vsega in vsakogar”, ki nas “vse prehitro pripelje do trmastih sporov ter ne nazadnje do kaosa”? Če se pretvarjamo, da razumemo neki težaven problem in ne ukrepamo, to pomeni, da ga nismo dojeli. Dojeti pomeni tudi ponotrjaniti bistvo

in se podojiti iz človečanskih prsi, zato ne bo etičnega in vsesplošnega družbenega napredka brez duhovne preobrazbe slehernega osebkca.

Oblikovanje osebnosti za rojstvo sočutne etike

Če ne slišimo presunljivega kašljanja matere Družbe v sodobni Cukrarni, ki ga tudi vrli golniški zdravniki ne zmorejo pomiriti, smo čustveno gluhi in otopeli. Njena pljuča, možgane in srce razjedajo nalezljivi (j)etični bacili, kar nas v bridko pogubo sili. Bojda poznamo več kot trideset tisoč bolezni, a še vedno nismo sposobni definirati zdravja. Tudi etičnih sprevrženosti je neskončno mnogo, toda bistvo ni skrito očem, ker tiči v starodavnem zlatem pravilu, ki, hvala bogu, ni fiskalno: z drugimi ljudmi ravnajmo tako, kot bi želeli, da se oni obnašajo do nas – sočutno, pošteno, pravično, velikodušno, prijazno in vsesplošno krasno.

Srž problema ni v objektivni percepciji etike ali morale, temveč v njenem subjektivnem doživljanju. Prenovljena globalna etika je edini humani izhod iz svetovne krize. To stoletje mora biti duhovno, ali pa ga sploh ne bo, pri čemer so potrebne vsaj tri generacije – tako Zupančič –, da ponotranjijo prevetrene vrednote.

Etika je postala moderna mantra, čeravno bolj na ustih čvekavih politikov kot v praksi. Toda ali ni že Molière uganil, da smo si v besedah vsi ljudje podobni, v dejanjih pa se razlikujemo? Več kot omembe vredna je Küngova *Deklaracija o svetovnem etosu* iz leta 1993, ki naj bi veljala za vse Zemljane, bodisi verne bodisi neverne. Vsi smo odgovorni za boljši svet, zato je nujno, da ne pohajkujemo križem rok, ampak se moramo spremeniti in družno ter družbeno sodelovati. Temeljna zahteva je spoštovanje zlatega pravila, človeškega ravnanja z ljudmi, iz katerega izhajajo štiri starodavna pravila svetovnih verstev: spoštovanje življenja in kultura nenasilja, solidarnost in pravično gospodarstvo, toleranca in resnica ter zavezanost kulturi enakih pravic ter partnerstvu med žensko in moškim, torej siamskemu objemu dvojice jina in janga. Čim več poklicnih skupin naj oblikuje svoje specifične etične kodekse, ki bodo prispevali k univerzalni etiki; po svetu naj se oblikujejo gibanja, društva ali podobne institucije Svetovnega etosa. Tega se zaveda tudi Organizacija združenih narodov, ki je leta 2009 sprejela *Manifest za svetovni gospodarski etos*. V njem so poudarjena načela človečnosti, nenasilja in spoštovanja življenja, pravičnosti, solidarnosti, poštenosti, strpnosti, medsebojnega spoštovanja in partnerstva.

Ideja o svetovnem etosu je kompatibilna z etičnimi, znanstvenimi in političnimi prizadevanji združbe Collegium international, ki jo poosebljajo planetarni ugledneži, recimo Edgar Morin, Michel Rocard, Richard von Weizsäcker, Stéphane Hessel, Tine Hribar in ustanovitelj Milan Kučan. Pozivajo, da mednarodno pravo preoblikujemo v obče pravo človeštva (svetovna etika zahteva svetovno pravo!) in uveljavimo novo načelo planetarne “intersolidarnosti” v obliki univerzalne deklaracije o soodvisnosti. Negovati moramo različnost domovin in kultur ter hkrati graditi enotno Domovino – Zemljo oziroma ustrežnejše poimenovano Ocean, kot je nekoč lucidno pripomnil Arthur Clark. Plemenita ideja, pomisleke imam edino glede predloga o ustanovitvi (premočnega?) političnega foruma, v katerem bi bilo mogoče določiti vrhovne interese človeštva, kajti obstaja nevarnost dominacije “svetovne vlade”, pred čimer svari Daniel Estulin v šokantni knjigi *Skupina Bilderberg: gospodarji globaliziranega sveta*. Mar gre zgolj za teorijo zarote ali povsem možen Orwellov scenarij?

Jure Apih se kot Delov peresni gost sprašuje, ali je vsesplošna “džungelska etika” res prava podoba slovenskega naroda 21. stoletja. V imenu Gasseta se priklanam njegovemu zaključku, da lahko samo s pošteno, zahtevno in napredno šolo vzgojimo novo “kompetentno in zmagovito, naciji in etiki zavezano elito, brez katere nimamo prihodnosti”. Zapravili smo domala dve desetletji, in če bomo še tretje, “četrtga niti ne potrebujemo”.

Med spomladanskim vnovičnim obiskom v Mariboru je dalajlama izrekel tehtno misel, ki je najverjetneje zgrešila pristojna ušesa ali pa je iz desnega izletela v pozabo, še preden je prodrla v levega in do sivih celic: “Nihče se še ni vojskoval v imenu izobrazbe.” Kaj lahko torej ublaži napetost med religijami, kaj zmore obrzdati kapital in ga pravičneje porazdeliti med vse ljudi, kaj naj pomaga pri takšnem risanju mejá, da jih bo vse manj? Kakopak etika, toda kako naj jo konkretiziramo? Zagotovo ne z obstoječim šolskim sistemom, saj je že renesančni Montaigne iz osebnih izkušenj sugeriral, da je treba “v otrocih vzbuditi nagnjenje in ljubezen do učenja, sicer bomo iz njih napravili s knjigami otovorjene osle.”

Hvalevredno rešitev nam ponuja Viljem Ščuka, šolski zdravnik, psihoterapevt in predavatelj, tokrat v knjigi *Država v megli: oblikovanje osebnosti šolarjev*. “Med vplivnimi skupinami ljudi je preveč tatov, lažnivcev in blebetačev,” pogumno ošvrkne slovensko danost, “med državljani pa preveč preplašenih, ki se bojijo še slabših časov. Ljudje niso več pripravljeni tvegati. Megle v glavi je vedno več in zastoj se pomika v nazadovanje.” Te provokativne, kritične trditve razgaljajo osrednji motiv pilotske študije, ki jo je s sodelavci izpeljal na vzorcu več sto dijakov.

Projektne naloge se je prijel popularni naziv *Brez megle v glavi* in je po mnenju znanega ravnatelja in recenzenta Dušana Merca izjemen dosežek. Pisec obravnava človeka celostno, kot spojino telesnega (čutil in gibal), duševnega (razuma in čustev) in duhovnega (modrosti, pameti, zavesti o sebi), ki skozi prizmo *gestaltne* psihološke terapije projicira bistveno več kot posamezni deli oziroma njihova zmes. V ospredju je *asertivnost*, sinteza odločnosti in empatije.

Avtor predlaga, da bi bilo oblikovanje osebnosti eden od štirih osnovnih predmetov, takoj za jeziki, matematiko in športno vzgojo. V zadnji tretjini devetletke bi zaobjel tri sklope, in sicer urjenje ozaveščenosti, pripadnosti in učinkovitosti. Prvi del je med drugim posvečen razumevanju dolžnosti (sic!) in pravic, vedenjskih vzorcev in samoobvladovanja; drugi ustvarjalnemu sporazumevanju, odnosom do družine, šole in prijateljev; tretji sklop pa je namenjen zavesti o sebi, sistemu vrednot, odnosu do škodljivih substanc ipd. Ščuka je nekdanjemu ministrstvu za šolstvo predložil program novega predmeta kot enega od osemdesetih izbirnih predmetov v rednem pouku za osnovnošolce od sedmega do devetega razreda, vendar ga strokovni svet ni obravnaval, ker je vlogo izročil v roke odgovorni direktorici na ministrstvu, namesto prek vložišča, kjer bi moral dobiti žig. "Razumi, kdor more!" se upravičeno pritožuje supervizor Milan Štrukelj, ker je ta absurd še en trapasti primer birokratske obolelosti slovenske in evropske državne uprave. Resda je projekt v Sloveniji novost, je pa že dobrih trideset let sestavni del šolanja na Finskem, Švedskem, Norveškem in Danskem, v drugih evropskih državah pa poteka kot zunajšolska dejavnost.

Naš šolski sistem je na vseh štirih nivojih zarjavel zaradi birokratizacije, centralizacije in storilnostne, podatkovne naravnosti namesto ustvarjalne, ki bi gojila vzgojo osebnosti za odgovorno, sočutno in strpno življenje. Po biblijskem načelu bi morali biti otroci "luč sveta in sol zemlje", a z njimi prepogosto ravnamo kot z roboti, ki jih s stalnim preobremenjevanjem domnevno pripravljamo na tekmovalno in potrošniško pehanje za kariero in premoženjem. Na mnogo predolgem obisku se mudi Galimbertijev grozljivi gost, čigar danajski dar je nihilizem. Ščuka primerja človeško telo z državnim ustrojem, kar daje knjigi prav poseben čar. Človekovi možgani premorejo sto milijard živčnih celic in vsaj trinajst trilijonov možnih miselnih povezav, kar nam omogoča, da se na izzive lastnih teles in okolja odzovemo vsaj pametno, če že ne modro. Žal nas danes, namesto lastne vesti in ozaveščenosti sebe, ki sta pogoj za modrost, obvladuje tehnologija. Politika se do stroke prepogosto obnaša mačehovsko, in če bi možgani "delovali tako nepovezano kot posamezni resorji v državni upravi, bi življenje sploh ne bilo možno". Kot še ni človek razvit do te

mere, da bi zmožel že zdaj obvladovati dvakrat več živčnih celic (polovica jih propade do dvanajstega leta starosti), tako si tudi Slovenija zaenkrat ne more privoščiti tako obilne državne uprave. Zato je naša država “že močno rakasta, a se uradniki še vedno zažirajo vanjo in ji kot maligni tumor jemljejo zdravje in moč”. Vsakokratna oblast noče duhovne razsežnosti podložnikov, kajti svobodno misleči ljudje so “slabi volivci, slabi potrošniki in slabi verniki”. Raje ima “rektalne alpiniste” (jamarje?), ki se požvižgajo na sramoto ob prihodu na (do)končno priskledniško lokacijo. Ščuka trdi, da nam manjka znanja o kulturi dialoga, o zrcaljenju, ki omogoča spoznanje glede lastnega nadomestnega vedenja, denimo o nezavednih odporih in obrambnih mehanizmih. Preveč trobezljamo in premalo poslušamo, vrednote so v turbokapitalizmu zapackane, Slovenci živimo mimo sebe. Napočil je skrajni čas za streznitev, kajti “človekovo kamenodobno telo” težko dohaja tehnokracijo in se odziva “bodisi s hudimi psihosomatskimi stanji, ki preraščajo v avtoagresivna obolenja, bodisi z vedenjskimi motnjami, ki preraščajo v neobvladljiv terorizem, zasvojenost, hujskaštvo in vojne.”

Z večino piščevih stališč soglašam, nikakor pa ne z izjavo, da več domovine pomeni tudi “več nacionalizma in več nestrpnosti do tujcev ter do drugačnih”. V skorajda isti sapi se zaplete v protislovje, saj na drugem mestu prizna, da je pohlep in sovraštvo “vedno pripisoval drugim, ne sonarodnjakom”, slovenstvo pa je dojemal kot svetinjo. “Slovenci imamo srečo, da smo spoznali samopašnost tujcev in se odločili za svojo pot,” še pristavlja, jaz pa dodajam, da je pristno in neškodljivo domoljubje nujna sestavina etike, ozaveščenosti in holističnega oblikovanja osebnosti.

Epilog

Človek je kot kapljica in ta je le trohica vala, oceana, planeta in vesoljskega prostrana. Samcata osamljena bi izparela v prvi sončni bleščavi, toda simbiotično združena v morskem in galaktičnem kraljestvu lahko kraljuje, kot da bi bila prav ona v središču neskončnega. Vsi za enega, eden za vse, žlahtno vino je pridelano iz tisočernih grozdnih jagod, *vitrage* in mozaik bi bila le dolgočasna zmeda brez prilagodljivosti majcenih delčkov v imenu celote. Tako kot si po Zupančiču val ne more delati utvare, da je neodvisen, lepši in pametnejši od oceana, si individuum ne bi smel domišljati, da ni usodno vpet v celoto. Šele ko se zavemo, da nas pravzaprav ni, smo. Če bi obstajala kritična masa ljudi, osvobojenih primarnega narcizma in sposobnih nadosebne ljubezni, bi se sprostila energija, ki bi bila edini možni izhod iz sedanjega etičnega razsula.

“Vsak človek, ki se osebno razvije,” zdravilno pomirja Jorge Bucay, “je tudi sam učitelj, začetnik verižne reakcije, ki sama po sebi lahko spremeni svet.” Tako kot psihoterapevti, meni karizmatični Argentinec, bi morali po moje tudi vzgojitelji, politiki in vsi ljudje razčistiti svoj odnos do staršev, spolnosti in boga, kakor tudi ugotoviti, kakšen je njihov svetovni nazor in kaj smisel življenja.

“Kdo naj se upre, če ne mladina?” se je retorično spraševal Kozak v imaginarni celici, kajti prav v njej je “še živa materina bolečina, ki pozneje v življenju utihne”.

Naj nikoli in nikdar ne jenja, kakopak ob glasni spremljavi staršev, dedkov in babic, saj je skrajni čas, da naša polnoletna država odraste v prav(n)o domovino.